

Jiří Hnilica

**Francouzský institut
v Praze 1920–1951**
Mezi vzděláním
a propagandou

Francouzský institut v Praze 1920–1951

Mezi vzděláním a propagandou

Jiří Hnilica

Recenzovali:

doc. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

PhDr. Pavla Horská, CSc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Renata Čámská

Redakční spolupráce Marie Štemberková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První české vydání

© Jiří Hnilica, 2009

Tato kniha vyšla s laskovou pomocí francouzského Ministerstva zahraničních věcí, Velvyslanectví Francouzské republiky v České republice a Francouzského institutu v Praze v rámci podpůrného Programu F. X. Šalda.

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X. Šalda, bénéficie du soutien du Ministère Français des Affaires Étrangères et Européennes, de l'Ambassade de France en République tchèque et de l'Institut français de Prague.

Na obálce fotografie prostor knihovny Francouzského institutu ve Štěpánské ulici kolem roku 1930 (Fonds de l'Institut E. Denis, karton 17)

ISBN 978-80-246-1663-6

ISBN 978-80-246-2774-8 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVOD	7
1. DVA ROKY PŘÍPRAV 1918–1920	13
2. FRANCOUZSKÝ INSTITUT V PRAZE, JEHO VZNIK, VÝVOJ A ČINNOST 1920–1939	27
Tibalova doba aneb Každý začátek je těžký (1920–1925)	27
Počátek působení Louise Eisenmanna (1925–1930)	41
Štěpánská 37 – Université de Paris v Praze (1930–1938)	55
Od října do srpna (1938–1939)	73
3. FRANCOUZSKÝ INSTITUT V KULTUŘE PRAHY (A ČESKOSLOVENSKA) 20. A 30. LET	80
Stánek francouzské kultury	80
Prostor společenského života	87
Vědecká spolupráce a informační služba	95
Francouzský institut mezi Čechy a Němci	110
4. POVÁLEČNÁ OBNOVA A OPĚTNÉ UZAVŘENÍ INSTITUTU 1945–1951	115
Štěpánská 35 – stejné místo v „novém“ světě	115
Institut obnovuje své aktivity (1945–1948)	125
Fungujeme. Ale jak dlouho? (1948–1951)	140
5. O PROFESORECH A STUDENTECH	151
Učitelství sbor	151
Studenti	164
ZÁVĚR	170

SEZNAM ZKRATEK	172
DOKUMENTY	173
Dokument 1, Slavnostní adresa Arnoštu Denisovi z listopadu 1918	175
Dokument 2, Dopis vyslance Clément-Simona pojednávající poprvé o francouzském intelektuálním působení v českých zemích (1919)	179
Dokument 3, Dopis Edvarda Beneše Frédéricu Clément-Simonovi o financování klíčových kulturních institucí (1920)	182
Dokument 4, První shrnutí francouzského kulturního působení v ČSR (1920)	184
Dokument 5, Zásadní zpráva Julesa Patouilleta definující organizaci a působení Francouzského institutu v Praze (1920)	188
Dokument 6, Stanovy Francouzského ústavu v Praze (1923)	196
Dokument 7, Zpráva André Tibala o navázání vztahů mezi Francouzským institutem a Univerzitou Karlovou	198
Dokument 8, Zpráva o vztazích mezi Francouzským institutem a Univerzitou Karlovou	201
Dokument 9, Zpráva hodnotící místo Francouzského institutu v rámci francouzského kulturního působení v českých zemích (1938)	207
Dokument 10, Článek <i>Rudého práva</i> o vystoupení M. Aymonina v dubnu 1951	209
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	213
PRAMENY A LITERATURA	221
RESUMÉ	233

ÚVOD

Česko-francouzské vztahy první poloviny 20. století jsou dodnes provázeny určitou nostalgií. Přežívá obraz „sladké“ Francie, mýtus Paříže – Mekky českého uměleckého života či „Prahy stojící nad Seinou“. Básník Václav Krofta v této souvislosti hovořil o zasnubách „české princezny a galantního reka z Paříže“, dnes se skromněji hovoří o fenoménu českého frankofilství.¹ Ve výrazech se nicméně skrývá narážka na emoce, senzuační poměr. S obojím se v těchto kontaktech skutečně můžeme setkat. Vztah partnerů nestejného bohatství a stáří – a navíc ještě do velké míry vztah jednostranný – provázel dobu českého národního dospívání, léta jeho samostatnosti, a jak by se mohlo zdát, skončil až „mnichovskou zradou“. „*Budeme se tvářit, že neslyšíme výčitky a zoufalé výkřiky zrazené lásky?*“, napsal v listopadu 1938 Georges Duhamel ve svém známém článku „Maginotova a Descartova linie“.² Realita, jak se u „milostných“ poměrů stává, byla však poněkud odlišná.

Zmiňovaná nostalgie však vyplývá ještě z jedné skutečnosti. Následkem tragického vývoje střední Evropy od konce 30. let 20. století se vše před touto dobou může zdát jako období „šťastných zlatých let“. Jejich odlesk dopadá zvláště na československou první republiku, a to i přes všechny hospodářské, národnostní a sociální problémy, kterých jsme si dnes díky časovému odstupu dobře vědomi. Lidu československému, jak zaznělo v Provolání Národního výboru z 28. října 1918, se tehdy především zhmotnil „odvěký sen“ vstoupit „v řadu samostatných, svobodných, kulturních států světa“. Přední místo mezi těmito státy připadalo bezpochyby Francii.

Právě s Francií navázala Benešova diplomacie těsné vazby. Široce podporovány a institucionalizovány byly i kontakty kulturní. Zdálo se, že

¹ KROFTA Václav, Poznámky satyra – Přátelství česko-francouzské, *Moravsko-slezská revue*, 6, 1910, s. 573.

² DUHAMEL Georges, Ligne Maginot et ligne Descartes, *Figaro*, 5. 11. 1938.

francouzský vliv byl všudypřítomný. Není náhodou, že kapitola souborného vydání „*Sešitů ze Štěpánské*“, pojednávající o minulosti Francouzského institutu v Praze, označuje období mezi lety 1919–1938 za „zlatý věk“.³ Ze stejné logiky vyplývá, když Olivier Poivre d'Arvor uzavírá tyto „*Cahiers de Štěpánská*“ slovy o tom, že jejich souborným vydáním se podařilo popsat „*dobrodružství velké budovy ducha a kultury ... a napsat o tom ... historii – a také trochu legendu*“.⁴

O tom, že v každé legendě je přítomné pravdivé jádro, se učí každý školou povinný žák. Odkrývání a pochopení této substance se věnuje historiografii. V rámci česko-francouzských kulturně-politických kontaktů tak činí již několik generací. Za prvé jsou to současníci a do určité míry i tvůrci této legendy (Ernest Denis, Louis Eisenmann či z české strany Jan Opočenský). Díky zpřístupnění francouzských diplomatických archivů se badatelský zájem o téma probudil v 60. letech 20. století. Pozornost si zaslouží pionýrské studie Pavly Horské či doktorská práce předčasně zemřelého Ivo Vlčka.⁵ Tito autoři se nicméně soustředili na události před rokem 1914.

Od počátku 80. let obrátilo několik francouzských doktorandů na pařížské univerzitě pozornost na střední Evropu. Jako svůj badatelský záměr si zvolili studium československo-francouzských meziválečných vztahů. Jejich vliv pak bude výrazný zejména v dalším období (Antoine Marès, Yvon Lacaze).⁶

³ Oficiální název institutu doznal ve studovaném období několika změn, s tím souvisí i správné užívání velkých písmen, v nichž dodnes panuje nejistota. V textu budeme pro usnadnění psát velkým písmenem jednak pojmenování „Francouzský institut“, případně ekvivalent „Francouzský ústav“, stejně tak francouzský název „Institut français“.

⁴ Kol. autorů, *Z historie Francouzského institutu v Praze*, Praha 1993, s. 29.

⁵ P. Horská využila tohoto období k publikaci svých prvních článků (viz bibliografie této knihy). Autorka, věnující se zejména vztahům „Paris-Prague“, shrnula své poznatky v roce 1996 v útlé knížce pod charakteristickým názvem *Sladká Francie*. Ivo Vlček se kromě pramenů diplomatické proveniencí soustředil na rozbor dobového tisku: VLČEK Ivo, *La France et les pays tchèques de 1871 à 1914. Etude sur la diplomatie, l'opinion publique, les doctrines politiques et leur indépendance*, Thèse de doctorat, Strasbourg 1970, strojopis, nepublikováno.

⁶ A. Marès se nejprve věnoval osobě E. Beneše a jeho pařížským pobytům. Své následující výzkumy syntetizoval v habilitační práci: MARÈS Antoine, *Les relations franco-tchécoslovaques (1918–1939)*, sous la dir. de Bernard Michel, Université Paris 1 – Sorbonne, 2003, nepublikováno. Dnes jsou jeho práce natolik početné, že odkazujeme na bibliografii knihy. Y. Lacaze je stále jednou z francouzských autorit věnujících se období Mnichova. Z jeho prací jmenujme např. LACAZE Yvon, *L'opinion publique française et la crise de Munich*, Bern a Paris 1991 či *France et Munich : étude d'un processus décisionnel en matière de relations internationales*, Bern a Paris 1992.

Od 90. let se výzkum česko-francouzských vztahů může konečně rozvíjet bez politických překážek. Důležité práce vznikají jak na české (Milena Lenderová), tak francouzské straně (Stéphane Reznikow).⁷ O zvýšeném zájmu o toto téma svědčí četné konference,⁸ výraznou měrou přibývá i nepublikovaných univerzitních prací.⁹

V novém tisíciletí se navíc podařilo vydat záslužné pramenné edice k česko-francouzským diplomatickým a vojenským vztahům.¹⁰ Přesto však dodnes existují témata, jejichž zpracování chybí. Nutno zdůraznit, že zmiňovaná práce o Francouzském institutu zůstává s příliš předčasnou syntézou „*Skrznaskrz. Les Tchèques et la France au cours des siècles*“ z roku 2002 dodnes jediným shrnutím česko-francouzských kulturních vztahů meziválečného období.¹¹ O vyplnění jedné z těchto mezer usiluje i tato kniha.

⁷ M. Lenderová se ve své disertační práci zaměřila především na organizační strukturu spolku Alliance Française v Československu: LENDEROVÁ Milena, *Čechy frankofilské: Alliance française v Čechách v letech 1886–1951*, České Budějovice 1994, nepublikováno. Na své výzkumy upozornila v Českém časopise historickém, srov.: LENDEROVÁ Milena, Česká frankofilství jako sociokulturní fenomén, *Český časopis historický*, 1, 1996, s. 66–81. K česko-francouzským vztahům publikovala několik studií i v regionálních časopisech (viz bibliografie). Knižně vydaná doktorská teze o českém frankofilství v 19. století zůstává nejdůležitější prací k pochopení tohoto fenoménu v předválečném období. Srov. REZNIKOW Stéphane, *Francophilie et identité tchèque (1848–1914)*, Paris 2002. Český překlad *Frankofilství a česká identita (1848–1914)* vydalo v roce 2008 Nakladatelství Karolinum.

⁸ Výstupy některých konferencí byly vydány knižně. Jmenujme SEIBT Ferdinand – NEUMÜLLER Michael (hrsg.), *Frankreich und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge zum französischen Einfluss in Ostmitteleuropa*, München 1990; FERENCÚHOVÁ Bohumila (dir.), *Les relations entre la France et l'Europe centrale en 1867–1914, Impacts et images réciproques*, Bratislava 1995. Dále si pozornost zaslouží konference k československo-francouzským vztahům v období první světové války, jejíž příspěvky byly publikovány ve francouzském časopise *Guerres mondiales et conflits contemporains* v lednu roce 1993. Z posledních let zmiňme zajímavé pařížské setkání o významu této metropole pro komparativní dějiny kultury meziválečné Evropy: DELAPIERRE Maria – MARÈS Antoine (dir.), *Paris, „capitale culturelle de l'Europe centrale?“*, Paris 1997, či konečně konference k literárním rezonancím česko-francouzských vztahů: VOISINE-JECHOVÁ Hana (dir.), *Images de la Bohême dans les lettres françaises. Reciprocité culturelle des Français, Tchèques et Slovaques*, Paris 2004.

⁹ Viz instituce jako Université Paris 1 – Sorbonne, kde vznikla řada zajímavých prací zejména pod vedením B. Michela, A. Marèse, či pařížské INALCO (Institut national des langues et civilisations orientales).

¹⁰ *Mission militaire française auprès de la République Tchécoslovaque 1919–1939*, édition documentaire, Praha a Paris 2005. NĚMEČEK Jan – NOVÁČKOVÁ Helena – ŠTOVÍČEK Ivan – KUKLÍK Jan (ed.), *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních [1940–1945]*, Praha 2005.

¹¹ K tomu nejnověji: MARÈS Antoine, La culture comme l'instrument des relations internationales: le cas franco-tchécoslovaque dans l'entre deux-guerres, in: VOISINE-JECHOVÁ Hana (dir.), *Images de la Bohême...*, s. 149–162.

Její text vychází především ze studia fondů a dokumentů uložených v Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN) – Nantském centru diplomatických archivů, dislokovaném pracovišti Archivu francouzského ministerstva zahraničních věcí dosud unikajícím českým badatelům.¹² Právě zde dokončily svou pouť materiály francouzských kulturních institucí v Československu (Francouzský institut v Praze, Alliance Française, informační oddělení francouzské vojenské mise). Stav jejich zpracování je různý a můžeme s nadsázkou říci, že některé z dokumentů nejsou poznamenány jen pověstnou stopou času, ale i stopou boty pracovníka, který je nakládal.¹³ Nalezneme zde ale i celý fond francouzské ambasády v Praze, konzulátu v Bratislavě a konečně též pověstný Service des œuvres françaises à l'étranger (SOFE). To byl odbor francouzského ministerstva zahraničí na Quai d'Orsay, do jehož agendy spadala péče o francouzské kulturní podniky v zahraničí a jejich rozvoj. Tento materiál je zásadní. Jeho studiem se dají lépe pochopit dvě odlišné představy, které provázejí existenci kulturní instituce kteréhokoli státu v zahraničí. Jde o pochopení role a tváře, kterou jí chtějí vtisknout její zakladatelé či organizátoři, a tu porovnat s představami, které do ní promítají ti, jimž je určena. Právě to je ono místo stýkání a potýkání, zmiňované místo mezi vzděláním a propagandou.

Předkládaná studie chce především poukázat na pozici, která Francouzskému institutu v Praze příslušela na poli kulturní politiky obou států. Ale nejen to. Budeme se snažit odpovědět na otázky: Jaké byly osudy této instituce v klíčových dobách česko-francouzských vztahů v první polovině 20. století (1938, 1939, 1945, 1948)? Jak se tyto události promítaly do jeho činnosti, jak je prožívali ti, kteří institut tvořili, totiž jeho učitelé? Dále se pak budeme ptát, jaké vzdělání institut nabízel. Byl skutečně „miniaturní univerzitou“, jak se traduje a jak sám o sobě prohlašoval? Jaký byl jeho poměr k českým vysokým školám? Nešlo v určitých oblastech více o konkurenci než o spolupráci? V kterých vědních oborech se vytvořily ty nejpevnější vazby? Jaké místo

¹² Pobyt v Nantes byl autorovi umožněn díky podpoře Grantové agentury Univerzity Karlovy (č. grantu 153307) v rámci řešení projektu *Francouzský institut a československá kultura 1920–1990. Kulturní styky mezi Francií a Československem z pohledu fondů Centre des Archives diplomatiques de Nantes*. (Překlad francouzských citací vychází ze soudobého českého pravopisného úzu.)

¹³ Jedná se především o fond francouzské kulturní činnosti v Praze s názvem *Archives rapatriées des services culturels français à Prague 1885–1990*. Inventář k němu byl sestaven v lednu 1997, doplněk v srpnu 2002.

zaujímal v kultuře meziválečné Prahy? Co přinášela do kulturní geografie Prahy jeho budova, jeho knihovna? Jaké pověsti se těšily kulturní podniky, které organizoval? A konečně: kdo byli jeho profesori a žáci?

Můžeme-li si na tomto místě dovolit nadsázku, chceme zkrátka připomenout život a rušnou minulost této památné instituce. A tak snad přispět k lepšímu pochopení francouzského kulturního působení v českých zemích nejen v minulosti, ale i v dnešní době.

1.

DVA ROKY PŘÍPRAV 1918–1920

Podzim roku 1918 probíhal v duchu posledních válečných operací dlouhé a krvavé světové války a vzniku nových státních celků. Rodila se, jak se obvykle po válkách říká, „nová“ Evropa. Na troskách Rakouska-Uherska vznikly v rychlém sledu čtyři nezávislé republiky, o zbytek území se dělily okolní státy. Památné události zažila i Praha, nové hlavní město Republiky československé. Po jásavém 28. říjnu přišel důstojný 14. listopad, kdy proběhla historicky první schůze Národního shromáždění. Její stenografové zachytili nejen každé pronesené slovo, ale i reakce přítomných poslanců. *„Jsme volní a svobodní! Padla těžká pouta rakouského a maďarského násilnictví! (Výborně!) Na nás je, aby český národ dokázal, že dovede býti svobodným. Věříme a doufáme, že to plnou měrou dokážeme! (Výborně! Shromáždění povstává. Dlouho trávající potlesk.)“* provolal mimo jiné předsedající schůze Karel Kramář. Ten také hned v úvodu, kolem jedenácté hodiny dopolední, poděkoval Francii za podporu při vzniku republiky: *„Z této síně roku 1871 ozval se jediný protest zákonodárných sborů pro zmučenou Francii a z této síně posíláme zase vřelý, vroucí pozdrav Francii radostné a vítězné. (Sláva! Shromáždění povstává. Bouřlivý, dlouho trávající potlesk.) Posíláme jí svůj hold, svůj vroucí dík za všechno, co konala, co obětovala pro svobodu všech národů. My děkujeme všem, kteří v tomto historickém boji ji vedli k památnému vítězství. A jestliže my od roku 1871 po Sedanu protestovali proti odloučení Elsaska a Lotrink, tak my dnes s celým srdcem vítáme, že tyto Elstasy a Lotrinky vrací se zase ku krásné a nádherné Francii, kterou ani za největšího útisku nepřestali jsme milovati horoucí láskou. (Výborně! Hlučný potlesk. Shromáždění povstává.)“*¹ Kramář, který se za necelé dva měsíce odebral na mírovou konferenci do Paříže, tak ve zkratce ukázal, že právě o spojení s Francií, založené přece na tak „slávyplné“

¹ Stenoprotokoly zasedání Národního shromáždění, 1. schůze, 14. 11. 1918. <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/index.htm>. Celá adresa viz přílohy, dokument 1.

historii, se bude nový stát opírat. Tuto tendenci dokládá i další vystoupení. Těsně před koncem památné schůze se o slovo přihlásil poslanec Jan Jaroš. Navrhl sestavit slavnostní děkovnou adresu „velkému synu francouzského národa“ – historikovi Ernestu Denisovi. Její definitivní znění vypracoval o dva týdny později Osvětový odbor téhož shromáždění. Tento dokument si zaslouží naši pozornost zejména proto, že Denisovo jméno bude po historikově smrti v roce 1921 nejprve slavnostně vytisknuto, později neméně slavnostně vytesáno do názvu instituce, jíž se tato kniha věnuje.² Francouzské dokumenty sledovaného období hovoří o Institutu velmi často jako o „Institut Ernest Denis“, české téměř výhradně jako o „Francouzském ústavu Arnošta Denise“.³ Němský rodák Denis byl navíc jedním z prvních „teoretiků“ organizace kulturní výměny mezi oběma zeměmi. Vznešená slova deklarace jasně ukazovala, že této spolupráci budou dveře otevřené dokořán.⁴

² Stojí za to poznamenat – a je do určité míry pro jednosměrnost česko-francouzských styků charakteristické, že Denisův věhlas v českých zemích ostře kontrastoval s jeho naprostou neznámostí ve Francii. To se jasně ukázalo ve chvíli, kdy se hovořilo o nutnosti zvětšit jeho památku stavbou příhodného pomníku. 25. 8. 1922 psal šéf oddělení pro propagandu francouzské vojenské mise v Praze (Mission militaire française, dále MMF) Louisi Gilettovi: „*J'ai eu grand plaisir à... lire de vos nouvelles. J'ai attendu pour y répondre, d'être fixé de façon précise sur le sort des fêtes en l'honneur d'Ernest Denis. Il est vrai qu'elles devaient avoir lieu cet été où plus exactement cet automne. Mais vous indiquez vous-même l'obstacle auquel nous devons nous heurter. E. Denis est très peu connu à Paris ; il l'est moins encore à Nîmes sa ville natale, et c'est dur en diable d'arriver à créer un mouvement suffisant pour remplir l'escarcelle du comité. Nous sommes péniblement arrivés à ramasser une quinzaine de mille francs pour lesquels la contribution tchèque que l'on aurait voulu éviter est déjà appréciable...*“ Centre des archives diplomatiques de Nantes (dále CADN), Poste diplomatique Prague (dále Prague), Service culturel (dále SC), Supplément (dále Suppl.), 37.

³ Jako anekdotu zmiňme, že toto pojmenování Francouzského ústavu v Praze mohlo někdy vést až ke „zmatení jazyků“. Někdy nebylo jisté, o kterou instituci se jedná, zda jsou názvy „Institut français de Prague“ či „Institut Ernest Denis“ či dokonce „Institut français Ernest Denis“ pouze rozdílným označením téže instituce. „*Messieurs, j'ai l'honneur de vous faire savoir que l'Institut français Ernest Denis et l'Institut français de Prague ne forment qu'un seul et même établissement et que si le papier à lettre de l'Institut français de Prague porte la suscription Institut Ernest Denis, nous continuerons maintenant que nous vous en avons averti d'apposer notre cachet Institut français de Prague...*“ CADN, Prague, SC, Institut français de Prague (dále IFP), 1, Fichelle na Živnobanku, 2. 11. 1926. K témuž i odpověď z 9. 11. 1926, CADN, Prague, SC, Suppl., 7.

⁴ Není prostor k tomu, abychom se na tomto místě věnovali osudům E. Denise podrobněji. K jeho životu srov. např. MARÈS Antoine, Louis Leger a Ernest Denis. Profil dvou francouzských bohemistů v 19. století, in.: FERENČUHOVÁ Bohumila (dir.), *Les relations...*, s. 55–73 či dobovou VANČURA Jindřich, *Arnošt Denis*, Praha 1923. Tzv. druhému životu Denise, překladům jeho děl do češtiny a meziválečnému „kultu“ historika v ČSR se již delší čas věnuje Doubravka Olšáková, francouzským slavistům pak Tomáš Chrobák. Srov. např. CHROBÁK Tomáš – OLŠÁKOVÁ Doubravka, *Ernest Denis*, Praha 2004.

Přes veškeré nadšení zůstávala situace československého státu po několik měsíců nejistá. Jak ministr národní obrany Václav Klobáček, tak ministr zahraničních věcí Edvard Beneš zaslali v prosinci 1918 na velitelství spojeneckých armád žádosti o přímou intervenci na území mladé republiky s nejasně vymezenými hranicemi. Urputné boje se o ně vedly ještě v květnu 1919 na Slovensku. V průběhu těchto operací se velení československé armády ujala francouzská vojenská mise. Její působení bylo hodnoceno jako energické a úspěšné, to ještě posílilo dobré jméno Francie a jejích občanů v Čechách. Dá se říci, že tento příznivý obraz s definitivní platností pronikl i do široké veřejnosti. První francouzský diplomatický zástupce v Praze Frédéric Clément-Simon mohl tedy své nadřízené v červenci 1919 potěšit zprávou, že „*francouzský národní svátek byl v Praze oslaven zvláště oslnivým způsobem*“. Město bylo slavnostně vyzdobeno již večer před 14. červencem. Před legací se shromáždil početný zástup, v jehož čele stála stovka mladých mužů a dívek v národních krojích, zúčastnění halasně aklamovali Francii. Nazítří prezident Masaryk – v doprovodu generála Pellého – slavnostně přehlédl pražskou posádku a odpoledne pak legionáři bývalých československých pluků ve Francii uspořádali na Žofíně lidovou veselici.⁵

Československo-francouzské politické spojenectví zůstalo konstantou zakotvení existence Československé republiky v evropské zahraniční politice i v následujících letech. Potvrdila to spojenecká smlouva z 25. ledna 1924 i garanční dohody z října 1925, podepsané ve švýcarském Locarnu. Vazby se začaly uvolňovat v důsledku zvyšujícího se mezinárodního napětí, ale i kvůli odlišným představám a zájmům v druhé polovině 30. let. Ukázalo se to 7. března 1936, kdy Německo obsadilo demilitarizovanou část Porýní. Francie, přes naléhání svých východních spojenců, nezasáhla. Podle slov významné osobnosti francouzského institutu Huberta Beuve-Méryho tato událost francouzskými pozicemi ve střední Evropě nejen otřásla, ale v podstatě je destruovala. Francouzský postoj v období Mnichova bylo podle něj možné předvídat.⁶

⁵ Archives du Ministère des Affaires étrangères (AMAE), Europe 1918–40, Tchécoslovaquie, 1, telegram n° 44, 15. 7. 1919.

⁶ Beuve-Méry, který se výrazně a aktivně stavěl proti ústupnosti své země v září 1938, se této otázce věnoval v roce 1939 v knize s varovným názvem *Vers la plus grande Allemagne* (Centre d'études de politique étrangère, Section d'information, Publication n°14, Paris 1939). Zde také shrnul, že Československo se v předmnichovském období dopustilo ve své politice dvou základních chyb. Za prvé příliš věřilo v demokracii – a to i ve chvíli, kdy od ní všichni odstoupili, což ho činilo nerozhodným a omezilo to možnosti aktivního manévrování. Za druhé příliš důvěřovalo Francii a mělo naivní víru v možnost hrát roli mostu mezi Východem a Západem. To ho svedlo k naději, že se za jeho existenci postaví jak západní bur-

Ale vraťme se ke kulturním vztahům, k obsahu této knihy. Přestože byly úzce svázány s politickým vývojem, vyvíjely se vlastním tempem.

Dá se shrnout, že představy o definitivních rysech oboustranné kulturní spolupráce se objevily na šesti odlišných, ale zároveň úzce propojených místech.⁷ Na francouzské straně se předně jednalo o skupinu slavistů (případně historiků). Byli to: Ernest Denis (1849–1921), Louis Eisenmann (1869–1937), André Mazon (1881–1967), Antoine Meillet (1866–1936).⁸ Ti usilovali mimo jiné o to, aby bylo v Paříži vytvořeno významné výzkumné a vzdělávací centrum veškeré slavistiky. První pokusy na této cestě se uskutečnily již před válkou, kdy při Pařížské univerzitě vznikla Association franco-slave. Druhý výraznější počín k organizaci slavistiky ve Francii proběhl ve válečných letech 1916–17. Denis pak přistoupil přímo k založení Ústavu slovanských studií v roce 1919, o čtyři roky později byl institut za pobytu T. G. Masaryka v Paříži slavnostně inaugurován v rue Michelet.⁹ Tato instituce, následně výrazně dotovaná česko-slovenskou vládou, měla ve vztahu k Francouzskému institutu velký význam i v následujících obdobích. Proto se k ní ještě vrátíme. Druhou skupinou, ve které se uvažovalo o organizaci kulturní spolupráce s novými státy střední Evropy, bylo samozřejmě francouzské ministerstvo zahraničních věcí. Francouzští diplomaté předpokládali, že budou hrát v této oblasti výrazně aktivní roli.¹⁰ I z tohoto důvodu byl v rámci ministerstva

žoazie, tak sovětské Rusko. A to i ve chvíli, kdy ho nepřátelská propaganda popisovala jako komunistickou zemi. Ibidem, s. 86.

⁷ Charakteristický je případ Louise Eisenmanna, který byl současně profesorem na katedře slovanské historie a civilizace pařížské Sorbonny, generálním sekretářem Slovanského institutu a šéfem Section de l'Europe centrale v Office des Universités et Ecoles françaises. Tato zvláštní instituce rekrutovala mimo jiné francouzské pedagogické síly do škol ve střední Evropě.

⁸ A. Meillet byl zaměřen zejména na srovnávací lingvistiku. Je považován za zakladatele tohoto oboru ve Francii. Doktorskou práci obhájil v roce 1897 na téma užívání genitivu a akuzativu ve staré slovanštině. Až do své smrti stál v čele Slovanského ústavu v Paříži. Na jeho místo pak nastoupil A. Mazon. Také Mazon se soustředil na výzkum starých slovanských jazyků a gramatiku. V roce 1921 vydal v Paříži *Grammaire de la langue tchèque*. (H. Champion, Paris 1921). O L. Eisenmannovi viz poslední kapitola knihy.

⁹ K počátkům instituce viz Denisova kniha *Ústav pro studium slovanství. Paříž středisko slavistiky v cizině*, Praha 1921. Dále pak fond Institut d'Études Slaves v Archives nationales (příště AN), Fontainebleau, karton 20010498/175, či časopis *Bulletin de l'Association franco-slave de l'Université de Paris*. K otevření ústavu v roce 1923 viz *Inauguration de l'Institut d'Études Slaves de l'Université de Paris le 17 octobre 1923*, Paris 1923, či De QUIRIELLE Pierre, Une visite officielle à Paris – Le Président Masaryk, *Revue des Deux Mondes*, 15. 10. 1923, s. 861–883.

¹⁰ Kromě ministerstva zahraničních věcí na Quai d'Orsay existovala oddělení propagandy a informací při ministerstvu obchodu, to byla Direction de l'Expansion commerciale (zákon

zřízen zvláštní odbor, zmiňovaný Service des œuvres à l'étranger. Sídliil v ulici François Ier číslo 3, v těsné blízkosti světoznámých Champs Elysées.¹¹ Do splétání kulturního síťoví se velice aktivně zapojoval i francouzský diplomatický zástupce v Praze (nejprve Frédéric Clément-Simon, později Fernand Couget). Nezanedbatelnou roli sehrála – možná trochu neočekávaně – také třetí skupina, francouzská vojenská mise, a to díky aktivitám svého charismatického šéfa Maurice Pellého. Pellé organizoval svou misi samozřejmě již před příjezdem do Čech. Od 1. února 1919 počal kapitán Dentz na jeho rozkaz řešit všechny otázky týkající se šíření francouzského kulturního vlivu v českých zemích a na Slovensku.¹² Mise svou propagační činnost soustředila v prvních dvou letech zejména na distribuci knih a časopisů, na organizaci spolků Alliance Française a na pořádání odborných i „mondénních“ přednášek. Na přelomu února a března 1923 pak tento servis „de la propagande“ či „de l'information“ přejal civilní zaměstnanec Alfred Fichelle.¹³

Z československé strany poté vyšly iniciativy k vytvoření úzké spolupráce v kulturní oblasti na prvním místě z ministerstva zahraničních věcí (Edvard Beneš) a ministerstva školství a národní osvěty. Zde pozornost na Francii soustředila zejména hlavní postava prvních „porevolučních“ měsíců ministerstva, pedagog a státní tajemník František Drtina

z 24. 10. 1919), při ministerstvu veřejného vyučování a krásných umění to byl Service d'études (později Office) d'action artistique à l'étranger. K témuž ministerstvu byla volně připojena i Union des grandes associations françaises pour l'essor national, sdružující, jak již název napovídá, jednotlivé spolky a asociace se zaměřením na „expansion française“. A konečně pak Office national des Universités et Ecoles françaises, který byl personálně napojen na poslaneckou sněmovnu. Po celé meziválečné období se nepodařilo činnost všech těchto institucí spojit v jeden celek.

¹¹ Francouzské ministerstvo zahraničních věcí se řídilo principem: „žádná politická, ekonomická a intelektuální činnost v zahraničí bez něj a jeho úředníků“. Kromě SOFE, který se členil na 4 oddělení: a) Section universitaire et des écoles, b) Section artistique et littéraire, c) Tourisme et sports, d) Oeuvres diverses, při něm v oblasti šíření francouzského vlivu fungoval ještě Service d'Information et de Presse, který měl centralizovat všechny otázky týkající se tisku, a tudíž udržet francouzskou „informační převahu“. Viz CADN, Prague, SC, IFP, 1, Tibalův rukopis s titulkem „Propagande“. K činnosti SOFE srov. např. MARÈS Antoine, „Puissance et présence culturelle de la France. L'exemple du Service des œuvres françaises à l'Etranger dans les années 30“, *Relations internationales*, n°33, printemps 1983, s. 65–80.

¹² CADN, Prague, SC, Suppl., 7, Pellé Droinovi, 2. 2. 1919. 17. 2. 1919 pak Pellé vlastoručně vypracoval návrh složení svého štábu. Do Dentzovy kompetence spadaly oblasti tisku (vztahy s novinami, překlady, vypracovávání výběrů z tisku) a propagandy (přednášky, slavnosti, knihy a fotografie). Ibidem.

¹³ V té době oddělení řídil kapitán Joseph Pendariès. Svůj odchod komentoval slovy: „*Je vais quitter Prague non sans émotion, car je m'étais passionné pour le travail intéressant que j'y faisais.*“ CADN, Prague, SC, Suppl., 34, Pendariès Tamisierovi, 5. 1. 1923.

(1861–1925). Drtina pověřil vypracováním detailních plánů několik svých spolupracovníků, které následně vyslal do Paříže (Ferdinand Špišek, Emil Votoček, Emanuel Čenkov). Konečně za poslední, šestou skupinu je nutné považovat české kulturní, vědecké či univerzitní osobnosti, které představily své návrhy buď samostatně (Prokop M. Haškovec), nebo na vyzvání výše zmiňovaných ministerstev (filozofická, právnická fakulta Univerzity Karlovy, pražská a brněnská technika, Vysoká škola obchodní).

Veškeré úvahy se opíraly o několik premis, na kterých se shodovali všichni zúčastnění. Rozhodující byl názor, že francouzská „civilizace“ dosahuje specifických a tradičních hodnot (vysoká úroveň kultury, univerzalismus, humanismus, republikánství), jejichž převahu vítězná válka jen potvrdila. Příléhavé dobové svědectví o tom najdeme u spisovatele Richarda Weinerja (1884–1937) na konci jeho reportáží z doby pařížské mírové konference. „*Pařížský triumf 14. července 1919 nebyl triumfem zbraní,*“ uvádí Weiner a pokračuje: „*Mnohem spíš byl triumfem ducha národa, který se usmívá i v utrpení i v dřině, který se usmívá, quand même a jehož úsměv není nic jiného než rytmus, nic jiného než kultura, obrozující se vždy k novému mládí. Věřte, že stojíme před národem ušlechtilým, před národem mocným a velkým. Velkým tím, že zná absolutní cenu věcí, že miluje krásu pro krásu a právo pro jeho nádheru, a jenž se právě proto, ať se děje cokoliv, nedovede zpronevřit lidské velikosti. Avšak není jejich ponurým strážcem, nýbrž rozkošným zahradníkem, stále mladým.*“¹⁴ V českých očích tak měl francouzský vliv zprostředkovat národu úzký kontakt s cizí světovou kulturou. Měl doplnit a dokonce nahradit všudypřítomnou kulturu německou. Charakteristické jsou hlasy profesorů brněnské techniky, kteří chtěli prostřednictvím francouzské vojenské mise „*navázati co nejužší vztahy s francouzskou vědou, aby tak bylo čeleno německému vlivu, jenž u nás převládal a jež je dnes nutno překonávati*“.¹⁵ „*Je to v současné chvíli velmi důležité* (aby francouzští vydavatelé zasílali do ČSR pravidelně novinky svých publikací a zásadní tituly odborných časopisů, pozn. JH), „*neměli jsme žádných vazeb s Francií po dobu pěti let. Skopčáci posílají katalogy knih vyšlých před válkou a teď i za války.*“¹⁶

Diplomatičtějším slovníkem se k tomuto tématu vyjádřil v Paříži E. Beneš, který se také opřel o „dlouhou historii“ vztahů – válkou potvr-

¹⁴ WEINER Richard, *Třásničky dějinných dnů (1918–1919)*, Praha 1991, s. 145.

¹⁵ CADN, Prague, SC, Suppl., 34, profesor Daborovsky z Ústavu teoretické a fyzikální chemie brněnské techniky na oddělení pro propagandu francouzské vojenské mise, 24. 4. 1922.

¹⁶ CADN, Prague, SC, Suppl., 5, profesor Semrád kapitánu Josephu Pendariěsovi. Dopis je nedatován, ale bezpochyby se jedná o zprávu z počátku působení vojenské mise.

zených – mezi oběma spřátelenými národy: „*Intelektuální vztahy mezi Francií a česko-slovenským národem se objevují ve 14. století a v nedávné světové válce našly své nejlepší zkonkretizování.*“ „*Nestačí pouze vyhrát,*“ pokračoval Beneš dále, „*je především nutné, umět z vítězství vytěžit praktické důsledky. Je tudíž v zájmu Francie a Československé republiky co nejdříve vytvořit instituce kulturních vztahů, které by usnadňovaly výměnu politických, literárních, vědeckých myšlenek, upevnily by bratrské vztahy mezi oběma národy a vytvořily by tak pevnou hráz německému vlivu.*“¹⁷

Podobná slova samozřejmě padala ve Francii na velice příznivou půdu. Její představitelé o své politické a kulturní velikosti (a převaze) nejen vůbec nepochybovali, ale snažili se svůj vliv i v co největší míře šířit. Obrazy „pevné hráze“, „vysoké hradby“, „předsazené pevnosti“ či „nárazníkového pásu“ byly pro ně v uvažování o poválečném uspořádání střední Evropy prioritní. Tyto termíny se objevují prakticky ve všech dokumentech tehdejší doby. Šíření francouzského kulturního vlivu mělo výraznou měrou přispět na cestě k tomuto cíli.

Situace byla příznivá, z Čech do Paříže plynula ze všech stran velice pozitivní hlášení. „*Od svého příjezdu do Čech, v prosinci minulého roku, jsem viděl, jak se ke mně obrací veškeré sympatie a všechna dobrá vůle, ale současně jsem poznal, že to, co u nás česko-slovenský národ nejvíce oceňuje, jsou naše myšlenky, naše duševní a umělecká kultura. (...) Musíme se neodkladně pustit do důležité práce, na které máme ten největší zájem, a to je zajištění našeho intelektuálního vlivu v Čechách, na půdě extrémně příznivé, na které však neuspějeme bez námahy,*“ psal v jedné ze svých prvních depeší Clément-Simon.¹⁸ „*V současné době se (Češi) vrhají na vše, co přichází z Francie, francouzské kroužky se množí úplně všude, (Češi) chtějí znát francouzštinu, chtějí se pustit do studia francouzských idejí,*“ přizvukoval Maurice Pellé.¹⁹ Je charakteristické, že se obě zprávy nacházejí sice v materiálech různých institucích, ale pečlivě založené ve složkách nadepsaných slovem „propagande“. Pod takovou klasifikaci bude napříště patřit i veškerý materiál týkající se Francouzského institutu. Poznamenejme však okamžitě, že tento výraz měl ve

¹⁷ CADN, Prague, Ambassade (dále Ambs.), 25, Beneš Pichonovi. Dopis je nedatován, ale 18. 7. 1919 ho vyslanec Clément-Simon přeposlal F. Drtinovi.

¹⁸ CADN, Prague, Ambs., 25, Clément-Simon Pichonovi, 30. 3. 1919. Zpráva měla jednoznačný předmět: *Influence intellectuelle française dans la République Tchéco-Slovaque*. Celý dopis viz přílohy, dokument 2.

¹⁹ AMAE, Europe 1918–1940, Tchecoslovaquie, 2, Pellého zpráva z 24. 3. 1919 přeposlaná ministerstvem války na Quai d'Orsay.

20. a 30. letech 20. století poněkud neutrálnější význam, než jak tomu bylo v pozdějších letech po zkušenostech s propracovanou a cílenou propagandou nacistů či komunistů. V této době byly ekvivalentem slova pojmy jako „šíření“, „rozvoj“, „expandování“, „vliv“.²⁰ Není náhodné, že v českých textech byla „propagande“ často překládána jako „propagation“ – propagace. Mírný významový rozdíl zněl českému uchu při debatách o kulturních, intelektuálních, ba dokonce školských otázkách asi libozvučněji, neutrálněji a stavěl věc více na bázi spolupráce.²¹

První konkrétní kroky k vytvoření pevných institucionálních kulturních vazeb mezi oběma zeměmi byly učiněny na jaře roku 1919. V Paříži probíhala netrpělivě očekávaná mírová konference. Ferdinand Špíšek (1877–1970), jeden z důležitých dělníků na poli česko-francouzské kulturní spolupráce, na toto období později vzpomínal takto: „*Dívám-li se zpět s láskou a rozechvěním do rušných dnů popřevratových, kdy dávné tužby a růžové sny měnily se ve skutečnost; kdy Josue-Osvoboditel vedl československý lid do zaslíbené osvobozené země, zmocňují se mne nevy-slovitelné pocity při vzpomínce, že i mně růžové popřevratové sny staly se překrásnou skutečností!*“²² František Drtina ho na jaře 1919 pověřil úřední cestou, při které měl sbírat literaturu k francouzské středoškolské reformě a navázat bližší kulturní styky mezi Francií a ČSR. Špíšek do Paříže odejel – po souhlasu E. Beneše – 7. dubna třetím vlakem československé mírové delegace. I když byl vypraven s posláním kulturního pracovníka a Paříž znal ze svých předválečných pobytů a studia na Sorbonně, zažil zde kulturní šok, který dobře charakterizuje jednu z dimen-

²⁰ Termín „propaganda“ vznikl z lat. slova *propagare* – šířit. Dobové slovníky k tomu dodávají, že zásadním krokem k rozvoji slova bylo založení tzv. *Congregation de propaganda fide* papežem Řehořem XV. v roce 1622 k šíření katolické víry mezi pohany a nekatolíky. Odtud se termín přenesl „na každou snahu zjednávatí platnost a rozšíření nějakému učení nebo nějaké působnosti“. Srov. heslo *propaganda*, in: *Ottův slovník naučný*, sv. XX, Praha 1903, s. 769. Tento původní obraz šíření „pravé“ víry mezi „nevěřící“ se dá částečně stáhnout i na dobové vnímání Francouzského institutu. Jeho budova je někdy označována za „chrám“ vzdělanosti, hostující profesori jsou běžně nazýváni „misionáři“.

²¹ Termín „propagande“ je ve francouzských pramenech k česko-francouzským kulturním vztahům meziválečného období všudypřítomný. Není proto náhodné, že Antoine Marès této problematice věnoval speciální pozornost ve své výše zmiňované habilitační práci (s. 338–372). S propagandou spojil československo-francouzské kulturní vztahy také Alain Soubigou (*La revue française de Prague 1922–1938. Relations culturelles et propagande*, Mémoire de DEA, sous la dir. Catherine Durandin et Antoine Marès, INALCO, Paris 1991, 2ème éd. 1994). Toho však detailní rozbor revue svedl přece jen k trochu unáhleným závěrům o všudypřítomnosti této „propagandy“. „*Revue française*“ byla podle něj pouhým nástrojem francouzského diplomatického působení v českých zemích, kulturní rozměr periodika byl podle něj až druhořadý.

²² *Školské a kulturní styky s cizinou*, Praha 1937, s. 3.